

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Павлов Володимир Олександрович, аспірант I року навчання спеціальності «035 Філологія (Українська мова та література)» Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: О. В. Романенко, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості, заступник директора з науково-педагогічної роботи Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У пропонованій статті предметом дослідження є біблійні мотиви у сучасній українській літературі. Автор зауважує, що реценція біблійних мотивів у контексті постмодерної іронічної традиції як наслідку панування атеїзму в радянський період притаманна ранній творчості В. Неборака та ранній ліриці С. Жадана. Це скептично-іронічне трактування релігійних мотивів та образів, епатажність і карнавальність; А в контексті екзистенційно-філософської та культурологічної традиції, – у творчості С. Жадана, Ю. Винничука, Г. Марчук; центральною тут є ідея важливості віри, людяності в апокаліптичному світі сучасної дійсності; профанації сакрального і водночас священності людського буття перед всесвітом. Автор робить висновок, що світогляд українства, незалежно від вірування чи атеїзму, потребує значної просвіти. Рівень обізнаності кращий у представників філологічних та загалом культурологічних професій, а ніж у людей інших сфер діяльності.

Ключові слова: біблійні мотиви, релігійний плюралізм, українська лірика, дуалізм, людяність, світогляд українства, апокаліптична реальність.

Біблійні мотиви у сучасній українській літературі – предмет дослідження як академічних фахових праць (наприклад, у збірнику *Sacrum і Біблія в українській літературі* за редакцією Ігоря Набитовича), так і принагідних рефлексій з теми «сучасна література і християнство» (як-от: у статті Тетяни Трофименко).

Одна із прикметних обставин сьогодення – релігійний плюралізм, закріплений статтею 35 Конституції України, тож порівняно із радянськими часами, де будь-яка релігія була офіційно заборонена, перші три десятиліття української незалежності посприяли трансформації і релігійного простору України, і ставлення до релігії. Конкуренцію християнству становить розширення вибору церков і культів демократичної держави. Ці тенденції відобразилися й на літературі. А як стверджує Т. Шиловець, «звернення до біблійних мотивів у художній творчості визначає напрямок і характер духовно-моральних шукань як окремої особистості, так і цілого народу в ту чи іншу епоху» (Шиловець, 2021, с. 157).

Відтак **актуальність** визначається загальною тенденцією трансформації релігійного простору України і зміни моделей рецепції релігійних мотивів у творчих практиках українських письменників.

Рецепція біблійних мотивів в українській ліриці. У новітній українській поезії ми бачимо вкраплення античної міфології, що лише доводить тяглість давньогрецьких та давньоримських образів у національних літературах, де панівною релігією стало християнство, дещо навіть засвідчує його синкретизм із язичництвом.

Так, В. Неборак згадує прецедентні античні або ж навіть давньосхідні імена, причому й у назвах поезій – цикл «Напої бога Бахуса», «Міський бог Ерос» (1990) тощо: «*Нічні птахи несуть мене у Вавилон. Я персонаж країни Босха, у юрбі я...*» (Неборак, 1990: 37); «*Вона гумова лялька шкіра чи морем створена Венера*» («Клітка з пантерою»); (Неборак, 1990: 45); «*Сінбадові нащадки із шовків тонких школярів ваблять грою. Ніч перша. Ти – Шехерезада? Чорна кава!*» («Міський бог Ерос», вжита аллюзія на «1000 й одну ніч») (Неборак, 1990: 37).

Для світобачення В. Неборака притаманний дуалізм: рецепція античних чи давньосхідних релігійних мотивів, й переважно – у контексті апокаліптичних урбаністичних картин сучасності, і напротивагу – звернення до християнсько-іудейського контексту, де поезія набуває філософського та символічного змісту.

Водночас сучасна лірика має цікавий приклад послідовного звернення до біблійних мотивів у творчій практиці Сергія Жадана. Юлія Вишницька аналізує цю ознаку в контексті ідеї реалізації міфологічних сценаріїв (зокрема, міфосценарію початку і міфосценарію кінця) й пише про те, що «космогонічні міфи в поезії С. Жадана реалізуються через низку індивідуального-авторських варіацій міфосценарію початку, з-поміж яких: пророцтва з житніх зерен хреста будівничого мостів – Христа; народження слова; народження поезії...» (Вишницька, 2016: 448).

Так, у поезії «Якщо ти надумаєш їхати з цього міста...» (2013) С. Жадан застосовує влучний оксиморон «ангели тероризму»: (пунктуація надалі – наша): «*Святковий Дублін, теплі в'язані светри, «Кренберіс» в плеєрі, тмін і табак на столі – ці ангели тероризму завжди навколо тебе*» (Жадан, 2014: 10). Таким тропом показано неминучість та всюдисущість т.зв. крадіїв часу. У вірші «Словники на службі церкві» (2014) описана цілком логічна та вмотивована з погляду атеїста потреба в молитві для невір'ян: «*...я ж нічого не буду просити, просто молитимусь собі як-небудь, аби робити те саме, що й ти, розумієш? Ще якби твій номер залишили, я б телефонував, а так – що лишається?*» (Жадан, 2014: 14). Диявол у С. Жадана постає мафіозі: «*Диявол, Маріє, – чорний кравець із Бронкса, в легені йому залито вогонь, в очах йому тане бронза, шие святкові костюми, виміряє коштовну тканину, влаштовує перестрілки й вуличну різанину. Приводить до себе вночі золотих китаянок, топить в затоці їхні тіла на ранок, вкладає тобі до рук пакунки й ранкову пресу, просить віднести, записує на шпалерах адресу*» (Жадан, 2014: 7). Проте водночас він є абстрагованим від людського, нездатного

до емпатії, байдужого, хоча за християнською традицією має на меті тими ж душами заволодіти: *«Що він може знати в своїй майстерні? Наші співи для нього – такі нестерпні. Наша запеклість для нього – така противна. Відсутність віри для нього особливо дивна»* (Жадан, 2014: 8).

Рецепція С. Жадана – це перш за все життєдайна сила віри, яка сприяє народженню життя, впевненості, світла. Причому у контексті двох тенденцій: із виразними постмодерними акцентами, іронічними, травестійними, що нагадують естетику «Ба-Ба-Бу», та філософсько-символічна, заснована на важливості збереження людяності на тлі апокаліптичної реальності, важливості віри людини.

Біблійні мотиви у сучасній українській прозі. Українська проза має потужну традицію рецепції біблійних мотивів (найяскравіші приклади: творчість І. Багряного, Н. Королеви, В. Земляка, С. Васильченка, Г. Пагутяк). Переважно згадано про Бога як про найвищу силу, однак він зображений ніби віщий знак, або ж радше через синкретичні язичницькі образи-неістоти, аніж через святих. Так, у романі Г. Марчук «Борозною любові» (2010) жінка другого віку Марія, селянка із талантом вишивати, бачить божий знак протягом Другої світової війни двічі – на початку війни після окупації села, коли до її хати прибігає коза (*«То вже сам бог послав!»*), завдяки молоку якої вдалося вигодувати підкинуте немовля; І вже десь усередині війни, коли на команду НКВД вишити портрет сталіна хрестиком Марія в день, як її мали забрати на Москву, раптово спігне: *«Ти сказала «глуха ніч»? Доню, на вулиці день – уже до полудня добирається!» Я повернула голову в той бік, де були вікна – темно. Страшна думка обпекла блискавкою. Я осліпла!»* (Марчук, 2010: 92).

У романі відсутні згадки святих та ритуальна християнська символіка. (описано часи розквіту радянського союзу). Бог й усе святе зображено через циклічність і сили природи (коли Марія від розпачу йде трясти в саду дерево й випадково розбиває два яйця з гнізда, вона плаче, що вбила боже життя, хоча за Біблією в тварин нема душі, тому їх у господарстві й уживають).

На противагу перманентній місії християнина, яку зазначає у своїй статті Т. Трохименко (2022), розглянемо циклічність гріховності та стадного інстинкту, яку зображено в Новелі Ю. Винничука «Приблуда». Аби усвідомити всю трансформацію сцени катування Ісуса, ми покликатимемося на Євангеліє від Матвія.

У сучасній інтерпретації Ю. Винничука сцени забиття Христа камінням відсутня особа Понтія Пілата, навіть будь-який суддя. Допит влаштовує місцевий поліцейський, що виконує суто формальну процедуру допиту, проте вирок милостивий: приблуду охрестили просто божевільним і відпустили. Гріхи ж на Ісуса вішає юрба, причому на основі своїх фантазійних припущень та страхів: *«Його негайно треба арештувати, бо то вам не просто волоцюга, то, певно, злочинець»*.[...] *«Злодюжка якийсь або ще гірше – вбивця»*. А мовчазний дотепер залізничний сторож глибокодумно заявив: *«Ану ж це і є той, хто в бійці вдарив мого покійного брата пляшкою по голові?!»* (Винничук, 1990). За суддю вирішує колективна відповідальність (чи радше

безвідповідальність). Певною мірою це перегукується з глузуваннями з розіп'ятого Христа з Євангеліє від Матвія: «Коли ти Божий син, то зійди з хреста!» (Огієнко, 1988: 1229), проте їх адресують Ісусу вже після розп'яття, та й вони не такі жорстокі, як обвинувачення в бік подорожнього.

Найжорстокішим у новелі є те, що нещасного Ісуса забивають діти. Можливо, Ю. Винничук вдався до такої сюжетної трансформації, аби підкреслити, що найбільша жорстокість – та, яка неусвідомлена та йде через незнання та упередження.

Отже, світогляд українства, незалежно від вірування чи атеїзму, потребує значної просвіти. Рівень обізнаності кращий у представників філологічних та загалом культурологічних професій, аніж у людей іншого кола діяльності (Г. Марчук за фахом – викладачка алгебри й геометрії). Водночас ми не можемо відкидати й принцип історизму, за яким та ж Г. Марчук намагалася відтворити світобачення українства в радянській та пострадянській Україні таким, як воно була, без притягнення до канонів будь-якої церкви.

Поеднання української автентичної міфології із християнсько-іудейською концепцією та міфами Давньої Греції й Риму тепер ще межує з індуїзмом, буддизмом, синтоїзмом, зороастризмом.

Можна зауважити дві тенденції:

– рецепція біблійних мотивів у контексті постмодерної іронічної традиції як наслідку панування атеїзму в радянський період – притаманна ранній творчості В. Неборака та ранній ліриці С. Жадана, це скептично-іронічне трактування релігійних мотивів та образів, епатажність і карнавальність;

– та в контексті екзистенційно-філософської та культурологічної традиції, – у творчості С. Жадана, Ю. Винничука, Г. Марчук; центральною тут є ідея важливості віри, людяності в апокаліптичному світі сучасної дійсності; профанації сакрального і водночас священності людського буття перед лицем всесвіту.

Окреслені тенденції можуть бути описані також на прикладі творчості інших українських письменників: Оксани Забужко, Галини Пагутяк, Марії Матіос, Катерини Калитко. Проведене дослідження не вичерпує усіх можливих прикладів, й тому триватиме у межах інших публікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірюк Л. & Адамчик Н., Кудлай Є. Конституція України: подарункове видання. Київ, 2021. ВАІТЕ.<https://ccu.gov.ua/library/konstytuciya-ukrayiny-oficiynyy-tekst-stantom-na-1-travnnya-2021-r-razom-iz-vytyagamy-z-rishen>.
2. Вишницька Ю. Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах: монографія. Київ: Університет імені Бориса Грінченка, 2016. 614 с.

3. Sacrum i Біблія в українській літературі / за ред. І. Набитовича. Lublin, 2008. Ingvarr. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/suchasna-ukrajinska-literatura-ta-hrystyyanstvo/>

REFERENCE

1. Biriuk L. & Adamchyk N., Kudlai Ye. Konstytutsiia Ukrainy: podarunkove vydannia. Kyiv, 2021. VAITE.<https://ccu.gov.ua/library/konstytuciya-ukrayiny-oficiynyy-tekst-stanom-na-1-travnya-2021-r-razom-iz-vytyagamy-z-rishen>.

2. Vyshnytska Yu. Mifolohichni stsenarii v suchasnomu khudozhnomu ta publitsystychnomu dyskursakh: monohrafiia. Kyiv: Universytet imeni Borysa Hrinchenka, 2016. 614 s.

3. Sacrum i Bibliia v ukrainskii literaturi / za red. I. Nabytovycha. Lublin, 2008. Ingvarr. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/suchasna-ukrajinska-literatura-ta-hrystyyanstvo/>